

השלמה לשעור י': הכנה לשבת וליום טוב

ההלכה והאגדה צריכות הן להתאחד זו עם זו. ההכרח המביא לעסוק בשתייהן יחד מוכרח הוא להביא גם כן את ההתאחדות הרוחנית שלהן. מה שמרגיש העוסק בהלכה כשנכנס באגדה, וכן להפך, שהוא נכנס לעולם אחר, נוטל את החלק היותר גדול של ההפריה הרוחנית, הבאה מתוך מנוחת הנפש, שיסודה באחדות הפנימית. הננו קרואים לסול מסלות כאלה בארצות הלימוד, שעל-ידיהן ההלכה והאגדה תתחברנה חיבור עצמי¹. (ראי"ה קוק, אורות הקודש, א עמ' כה) שעור זה משלים את החלק האגדי של סוגית ההכנה ליום טוב ולשבת, שהפך ההלכתי שבה נדון בשעור הקודם.

שעה. בשעת פטירתן אמר להם: 'לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם'³.

נראה, שגם רבי אליעזר מקבל את הצורך לסעוד ביום טוב, אלא שהוא מאריך מאד בדרשתו, והתלמידים הפחות-מסורים לו, ממהרים לצאת מבית המדרש לעסוק בשמחת יום טוב. רבי אליעזר מבקר אותם בטענה שהם 'מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה', אולם בסוף הדרשה הוא פונה גם אל התלמידים השקדנים ומשלח אותם, במילותיהם של עזרא ונחמיה, לאכול משמנים ולשתות ממתקים.

אמר מר: שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה, והא שמחת יום טוב מצוה היא?

רבי אליעזר לטעמיה, דאמר: שמחת יום טוב רשות.

דתניא: רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, רבי יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם.

אמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו, כתוב אחד אומר: 'עצרת לה' אלהיך'⁴ וכתוב אחד אומר: 'עצרת תהיה לכם'⁵. הא כיצד? רבי אליעזר סבר: או כולו לה' או כולו לכם, ורבי יהושע סבר: חלקהו חציו לה' וחציו לכם.

הגמרא תמחה על רבי אליעזר שמחשיב את סעודת יום טוב כ'חיי שעה', והלא מדובר במצוה. ומתרצת, שלדעתו שמחת יום טוב רשות, כמבואר בדרשת הכתובים שלו: או חציו לה' או חציו לכם. עדיין יש לתמוה מדוע, אם כן, הקדיש רבי אליעזר רק חלק מן היום ולא את כולו ללימוד בבית המדרש, ומדוע שלח את התלמידים, אחרי שהקדיש את חלק היום לה'.

א. הכנה לשבת וליום טוב

כפי שהתבאר בשעור הקודם, עיקר הבעיה ב'עירוב תבשילין' זו החובה והצורך להכין לשבת ביום ששי. חובה המתנגשת עם החובה והצורך לעסוק באותו היום גם בשמחת יום טוב. בפיסקאות מן הגמרא ומספרי חסידות ודרוש שהובאו בשעור, תוארה החשיבות של ההכנה לשבת. סוגית הגמרא עצמה היא סוגיה המשלבת הלכה ואגדה, וחלקה השני של הסוגיה עוסק בהיבטים האגדיים של ההכנה לשבת. ואף לו יש השלכות מעשיות.¹

יש להדגיש, שההכנה שמדובר בה בסוגית 'עירוב תבשילין' היא הכנת הסעודות. כך גם במקורותיה שבתורה – בפרשת המן. לקיטת המן, הבישול והאפיה, כולם סובבים סביב הכנת הסעודות לשבת. אין בסוגיה דיון בהכנות 'רוחניות' לשבת, וכפי שיתבאר גם מן החלק האגדי, הממד הרוחני אינו עומד לעצמו כלל, והוא מתקיים רק בצד, או בעקבות הממד החמרי של ההכנות הגשמיות. כפי שנתבאר בהרחבה בסוגית 'עונג שבת'², עיקר עניינה של הקדושה הוא בהחלה של הרוח על המעשה החמרי, ולא בהתנתקות מן החומר לשם השתקעות בעולם של רוח. העקרון הזה בא לידי ביטוי ברור גם בסוגייתנו.

ב. מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע

תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יום טוב. יצתה כת ראשונה, אמר: הללו בעלי פטסין, כת שניה אמר: הללו בעלי חביות, כת שלישית אמר: הללו בעלי כדיון, כת רביעית אמר: הללו בעלי לגינין, כת חמישית אמר: הללו בעלי כוסות. התחילו כת ששית לצאת, אמר: הללו בעלי מארה. נתן עיניו בתלמידים. התחילו פניהם משתנין. אמר להם: בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי

³ נחמיה ח
⁴ דברים טז
⁵ במדבר כט

¹ הרקע הכללי לסוגיות המשלבות הלכה ואגדה ודרך לימודן נדון בהרחבה בספרי 'אגדה למעשה'.
² עיי' מאמר בספר הזכרון לדורותי זיסרמן.

מחשיבה את מי שלא הניח עירובי תבשילין לפושע, ובכך מעצימה את חשיבותו של הערוב הזה, ואת מה שטמון בו – היכולת להכין מחג לשבת.

מובן, שאין בדרש כדי להוציא את המקרא מפשוטו, וחשיבותו של משלוח המנות ביום טוב, כדי שיהיה גם למי שאין לו די מנות לסעודת החג, הוא ערך מרכזי של חברות ושיתוף ועזרה הדדית שמוצא את מקומו בחג. בדרך כלל, הדרשות על 'משלוח מנות' וחשיבותן החברתית נדרשות בפורים, שם 'משלוח מנות' הוא ממצוות היום המפורשות, אבל מן הפסוקים עולה שיש ערך של משלוח מנות בכל יום טוב. ואכן, כמה וכמה ממשניות פרק ביצה מוקדשות להסדרת האפשרות ההלכתית להוביל מנות, מאכל ומשקה ולחלקן לחברים ולנצרכים.

המשך הדרשה על הפסוק בנחמיה, מפיק מן הפסוק 'חדות ה' היא מעזכם' את הרעיון שיש ללוות לצורך הוצאת יום טוב. הסוגיה תרחיב בכך בהמשך. בשלב זה, בהקשר של 'שלחו מנות', יש לתת את הדעת לקיומם של שני צדדים למטבע, הנצרך ללוות והמלוה, המקבל והנותן. המלוה את הדל לסעודת שבת, הוא שותף לעיסקה' שהקב"ה ממליץ עליה. 'משלוח מנות' הוא יסוד חשוב גם בהכנת שבת:

אמר הקב"ה לוו עלי וכו' ובדרך זה צריך האדם להכין ולהוציא צרכי שבת, כי כמו שצריך האדם לראות בכל עת שהוא שקול ולהוסיף מצוה כדי להכריע עצמו לצד הטוב (קדושין מ, ב), כן צריך לראות בצרכי השבת שעדיין יש להוסיף ולכבדו לשמח אושפיזו הבא אל ביתו, ולזה צריך לכוין בהוצאתו ובהתענגו על שולחנו.

וזו היא כוונת החכם באמרו (קהלת ח, טו) ושבתתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילוננו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש. (ע"פ זוהר ח"ב רנה, א) אמר ושבתתי אני את השמחה זו היא שמחת מלכות שמים שהיא שולטת בשבתות וימים טובים, ואין טוב לאדם כי אם לאכול ולשתות ולהראות שמחה בזמן בעת ממשלתה, בשביל שיהיה לו חלק לעולם הבא, והוא ילוננו הקדוש ברוך הוא ילוננו ויביאנו לעולם הבא. דבר אחר והוא ילוננו זה האוכל ושותה ושמח, כל מה שאוכל ושותה על הכוונה הנכונה מלוה להקדוש ברוך הוא וגמולו ישלם לו. בשני דברים האדם מלוה למקום בהוצאת שבתות וימים טובים כמו שאמרנו, ובמה שחונן את העניים, על כן צריך להקדים להם מה שיוציאו לצרכי שבת, ולזה נהגו בני ישראל הקדושים לתת תמיד בערבי שבתות ובערבי ימים טובים, ועל זה

יש לשים לב גם לכך, שהתואר 'חיי שעה' ניתן לשמחת יום טוב רק אם היא רשות. אבל אם היא מצוה – היא נחשבת בעיני הגמרא ל'חיי עולם'. זאת, בשונה ממאמר דומה של הגמרא אודות היחס שבין תורה לתפילה, שם נחשבת התפילה ל'חיי שעה' אף על פי שהיא בוודאי מעשה מצוה.⁶ מסתבר שגם רבי אליעזר אינו קיצוני בשיטתו עד תום. אין הוא סובר שיש מקום לתענית ביום טוב.⁷ אלא שהמתח בינו בין תלמידיו, המשתקף גם במחלוקת בינו לבין רבי יהושע, הוא בשאלה היכן מונח מרכז הכובד של היום טוב, רבי יהושע מייחס חשיבות רבה יותר לקידושו של היום טוב בדרך של אכילה ושתיה, ואצל רבי אליעזר ניתן משקל רב יותר ללימוד ודרשה.⁸

ג. לאין נכון לו

הגמרא ממשיכה בהבאת דרשות לפסוק מנחמיה, 'ושלחו מנות לאין נכון לו' – 'כי חדות ה' היא מעזכם'.

מאי 'לאין נכון לו'? אמר רב חסדא: למי שלא הניח עירובי תבשילין. איכא דאמרי: מי שלא היה לו להניח עירובי תבשילין, אבל מי שהיה לו להניח עירובי תבשילין ולא הניח פושע הוא.

מאי 'כי חדות ה' היא מעזכם'? אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר ברבי שמעון: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע.

לפי פשוטו של מקרא, משלוח מנות 'לאין נכון לו', הוא סיוע לאדם שאין לו סעודה ליום טוב. אולם הגמרא מסבה את המשמעות של הפסוק להקשר של הסוגיה, ומגדירה 'אין נכון לו' למי שלא הניח עירובי תבשילין ולכן אינו יכול לבשל בחג. פירוש זה הוא דחוק מאד בלשון הכתוב, שהרי הוא מצריך להעמיד את הפסוקים ביום טוב שחל בערב שבת. ושמשלוח המנות לא נועד לחג עצמו אלא לשבת שאחריה. מובן, שדווקא הדוחק של הדרשה מעיד על המאמץ לשלב את הפסוקים העוסקים בסעודת החג בתוך הסוגיה של עירוב תבשילין, ובכך להאיר גם את חשיבותו ומשמעותו של עירוב זה. מן הדרשה ומשיבוצה בסוגיה נלמד, שהגמרא

⁶ שבת י א.

⁷ למעט הדיון בשאלה אם מותר או רצוי להתענות בראש השנה.

⁸ הדבר כמובן הולם יפה את שיטתו של רבי אליעזר בכלל ביחסו להנאות העולם הזה. וההבדל בין שיטת שמאי הזקן ובית שמאי, לדרכו של הלל הזקן ובית הלל, כמבואר בספרו של י.ד. גילת על משנתו של רבי אליעזר, ועי' 'חכמים', ואכ"מ.

דהיינו, ההכנות לשבת והקצאת הממוץ לשבת ויום טוב הם הפן הא-להי של עיסוקי האדם בימות החול, הם 'מחוץ לחשבון' הכלכלי הרגיל והקבוע, והם שמקנים ממד 'אדיר' לעיסוקיו הממוניים של האדם בימות החול.

כך ניסחו זאת אדמו"רי החסידות:
האדמו"ר מגור בעל שפת אמת:

הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר שנא' אדיר במרום ה'. כי בוודאי כל הנבראים יש בהם נקודה פנימיות להש"י כמ"ש הכל לכבודו ברא. ובאמת ע"י האדם יכול להתברר ולהתגלות השראת השכינה בכל דבר... שבכל מעשה יהי' רצון האדם כדי להשלים רצון הבורא ית'... ואף שאין האדם יודע בפרטות תיקון כל מעשה. מ"מ ע"י שכוונתו לשמים ורוצה לעשות כרצון הבורא עי"ז מעורר כח הבורא ית' והוא השראת השכינה כ"א לפי מדרגתו ועי"ז זוכה אח"כ לעשות באמת הכל כראוי.

זה עצמו הפי' יטע בהן אדר שצריך לראות עכ"פ לנטוע כל הדברים להיות להם קצת התדבקות בעץ החיים היינו להיות בכל דבר קצת מכוון להש"י וזה הכח והחיזוק של המעשה והוא השראת השכינה כנ"ל והבן:

והרבי מאיז'ביצא:

ואמר ר"י בשם ר"א ב"ש הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר שנאמר אדיר במרום ה', אדר היינו לשון תקופות וחיזוק ועיקר החיזוק הוא לאדם כשיבין כי הש"י הוא הנותן כח לעשות חיל ולא שיאמר כחי ועוצם ידי, ובאם יטע זאת הידועה בכל קניניו אז יתקיימו, וזה פי' הפסוק מקולות מים רבים אדירים כו' אדיר במרום ה', מקולות מים רבים היינו הטרדות והיגיעות אשר מתייגע האדם לסגל רכוש זאת נקרא מקולות מים רבים אדירים משברי ים, ועכ"ז מסיים הפסוק אדיר במרום ה' היינו אחר כל הטרדות והיגיעות ידע האדם כי לה' הארץ ומלואה והוא הנותן כח לסגל לרכוש ובזה יתקיימו קניני אדם באם יכיר את זאת, וזה פי' הגמ' יטע בהן אדר כו'.

החיים בעולם הזה, עולם חמרי של צרכים ממוניים וחמריים, מקבלים משמעות וערך כאשר נוטעים בהם אדר' – קושרים אותם למציאות הא-להים להכרה בו, ולמעשים של קדושה ומצוות.

ה. מזונות קצובים

הסוגיה חוזרת לפתח את הרעיון של המקורות הכספיים להכנות שבת, ואת החידוש שניתן לסמוך גם בזה על הקב"ה:

נאמר (משלי יט, יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו:

ד. יטע בהן אדר

הפיסקה הבאה בסוגיה עוסקת בעץ האדר ותועלתו. במבט ראשון אין היא נראית קשורה לסוגיה כלל:

ואמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר ברבי שמעון: הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר שנאמר 'אדיר במרום ה'.⁹ אי נמי אדרא כשמיה. כדאמרי אינשי מאי אדרא? דקיימא לדרי דרי. תניא נמי: הכי שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרי.

המאמר הסמוך למאמר 'לוי עלי' הוא המאמר בנושא ה'אדר'. לכאורה, אין הוא קשור לסוגייתנו אלא רק בשם אומרו. אלא שיש למצוא טעם ממשי יותר לזיקה בין שני המאמרים. שאם לא כן, ניתן היה ללקט לכאן עוד מאמרים שאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון.¹⁰

המאמר על האדר סתום בפני עצמו. מה טיבו של עץ האדר שהוא מועיל לשדה?¹¹ מדוע שדה שיש בה אדר אינה נחמסת?¹² וכיצד נוטעים אדר בנכסים שאינם שדה?¹³ הדרשה של שם העץ לפסוק 'אדיר במרום ה' מצביעה על אסוציאציה רוחנית: האדר מהווה תזכורת לנוכחות הא-להית, או פעולה ממשית של הנכחת ה' במעשי ידיו של האדם. יש מפרשים שהסבירו שזה נעשה על ידי צדקה.¹⁴ ההקשר של הפיסקה מלפניה ומאחריה מורה שדבר זה נעשה על ידי הכנת שבת דווקא.

⁹ תהלים צג

¹⁰ כגון המאמרים המנויים בסנהדרין מג ב' (שני מאמרים), בחולין פט א ובחולין צה ב

¹¹ לפי הגמרא בראש השנה כג א האדר הוא סוג של ארו. מן הגמרא בכבא בתרא עג א' עולה שזה עץ גבוה וגזעו זקוף וישר ולכן שנוהגים להשתמש בו כדי לעשות נס לספינה. הערוך מפרש (ערך אדר, ערוך השלם עמ' לז). שהוא אילן סרק גדול שמשלה פארות וענפים הרבה ומונע כניסת חיה לתוך הכרם. רש"י מציע פירוש אחר שזרעו של האדר שמתערב עם הפירות והתבואה מרחיק את הכנימות והתולעים.

¹² רשי מפרש שבשל גובהו הוא ניכר למרחוק ולכן הכל מזהים את השדה ואת בעליה ואי אפשר לגזלה.

¹³ דרשות חסידיות קשרו את עץ ה'אדר' עם חודש אדר. וקשרו את ה'אדר' לפורים, נס, והשגחה נסתרת. עי' בני יששכר מאמרי חדש אדר מאמר א' אות ח'. שפת אמת ליקוטים לראש חודש אדר.

¹⁴ ערוך ערך אדר. והמאירי מפרש (בית הבחירה למאירי מסכת ביצה דף טו עמוד ב) לעולם יהא אדם מרגיל עצמו להיות משאו ומתנו באמונה ... דרך צחות אמרו הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר שמתוך זכירת שם אדר יעלה בלבו היושר וההדר וזה אמנם הבטחת קיום הנכסים. והוא אמרם כל שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרי...

שפת אמת ספר שמות - פרשת תרומה - שנת ותרל"ז

ספר מי השילוח - מסכת ביצה אורח טז

וכל זה אמרו במי שיש לו משכון למשכן, אבל אם אין לו, אל יתביש עצמו לשאל לענג השבת. אבל יוציא כפי מסת ידו או יותר מעט ואל יצטרך לבריות, כדגרסין בפרק ערבי פסחים (פסחים קיב, א): תנו רבנן: שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו... ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ...

אמנם, גם לשיטה זו, יש חובה לעשות ולו מעט כדי להוסיף לכבוד השבת:

ואף על פי שיהא נצרך יוסיף שום דבר לכבוד שבת, כדגרסין התם: תאנא דבי אליהו: אף על פי שאמר רבי עקיבא "עשה שבתך חול ואל תצטרך" וכו', עושה דבר מועט בתוך ביתו. ומאי ניהו? כסא דהרסנא, כדתנן: יהודה בן תימא אומר: הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. כלומר, שיתחזק במצוה יותר מהיכלת שבידו.

נראה שבסוגיינתנו יש חשיבות להאדרת הערך של הכנת השבת והיום-טוב והצטיידות לקראתן, ולכן הוצגה בה הגישה התומכת בהוצאות מרובות לשבת, 'בלי חשבון'.

כנגד השיטה המגבילה של חכמי הראשונים, החסידות הבעשטית, נטתה כדרכה למסלול אחר:

דהקשו התוס' בפ"ב דביצה (דף טו ע"ב) לוו עלי ואני פורע, הא אמרין עשה שבתך חול וכו'. ומשני וכו' יעו"ש. ושמעתי²¹ כי צדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב, ד), ואם הוא בעל בטחון לסמוך ע"ז שנאמר לוו עלי ואני פורע, אז באמת הוא כך. ואם לאו שאומר עשה שבתך חול וכו', אז באמת כך ודפח"ח (ועיין פרשת ויצא, ועוד). אם כן הכל לפי מה שהוא אדם.

כי יש ב' סוגי אנשים, א' שנוהג על פי הטבע גי' אלהים, בזה אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. סוג ב' הנהגתו למעלה מהטבע, בזה אמרו לוו עלי ואני פורע:

ספר תולדות יעקב יוסף פרשת נשא - אות יז

כי יש מדריגות שונות בכל אדם לפי בחינתו והאמנתו ובטחונו בו יתברך. שאם הוא במדרגה זו של האמנה ובטחון, ותופס דעה זו לענג שבת ויום טוב, בטענה זו שאמר הקדוש ברוך הוא לוו עלי ואני פורע, והאדם המאמין בזה ובטח בו יתברך ללות, ודאי הש"י פורע. ויש אדם שאינו במדריגות

²¹ במקום אחר מייחס בעל התולדות את הרעיון הזה למגיד מבאר.

תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה: ¹⁵ כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו.

אמר רבי אבהו? מאי קראה? 'תקעו בחדש שופר בכסא' ¹⁶ ליום חגנו' איזהו חג שהחדש מתכסה בו? הוי אומר זה ראש השנה. וכתיב: 'כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב' ¹⁷ מאי משמע דהאי 'חק' לישנא דמזוני הוא? דכתיב: 'ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה' ¹⁸ מר זוטרא אמר מהכא: 'הטריפני לחם חקי' ¹⁹.

הגמרא משלימה את הדרשה הקודמת 'לוי ואני פורע' בדיון על אופן ניהול התקציב והכלכלה של האדם. העקרון הוא, שמזונותיו של אדם נקצבים ונחלקים ב'חוק התקציב' בראש השנה. ²⁰ כך דורש רבי אבהו מן הזיקה שבין הביטוי 'חוק' לבין 'יום חגנו' החל ב'כסה' – בראש השנה. על בסיס ההנחה שהמזונות קצובים, מוסיף רב תחליפא את החידוש שהוצאות לשם מצוה: שבת ויום טוב, ותלמוד תורה, אינן כלולות בתקציב השנתי. אלו הם 'כספים ייחודיים' הניתנים מעבר לתקציב, בהתאם להוצאותיו של האדם.

בעמדה זו של הגמרא יש חידוש גדול לעומת גישה אחרת המוכרת מהלכות צדקה, והיא, שמוטב לאדם לפשוט נבלה בשוק, לעשות שבתותיו חול, ולא להזדקק לבריות. המפרשים עמלו להסביר את פשר המחלוקת הזאת.

תוספות מתרצים את הסתירה כך:

לוי עלי ואני פורע והא דאמר (פסחים דף קיב) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ה"מ כשאין לו לפרוע.

וכך פירש גם בעל מנורת המאור, ר"י אלנקוה:

ועד שיבא לו יתן משכנו וישען באלהיו והוא פורע, כדגרסין התם, במסכת [ביצה פרק] יום טוב (טו, ב): מאי 'כי חדות ה' היא מעזכם' (נחמיה ח, י)? אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון: אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, לוו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע:

¹⁵ בבלי ביצה טז, א

¹⁶ מסורת הש"ס: בכסה

¹⁷ תהלים פא

¹⁸ בראשית מז

¹⁹ משלי ל

²⁰ ע"י בבלי בבא בתרא י' א'. בדרשת רבי יהודה בן שלום, שמי שלא זכה לכלות את הממון שהוקצב לו למטרות חיוביות – לצדקה – יצטרך לכלות את הממון הזה על מסיים.

ספר תולדות יעקב יוסף פרשת נח - אות ג

ספר תולדות יעקב יוסף פרשת בשלה - אות ו

תוספות מסכת ביצה דף טו עמוד ב

ספר מנורת המאור - אות [קנה]

ספר פרי צדיק
מאמר קדושת
שבת - מאמר ב

וכפי מה שהאדם מתקדש עצמו מלמטה כך הקדושה פושטת והולכת בכל הנבראים. ועל כן אף קדושת השבת הגם דעצם הקדושה מעצמו מכל מקום גם הוא צריך בני אדם לקדשו. היינו במה שהם יהיו מוכנים לקבל קדושתו ולהרגיש בחדרי לבבם ומוחם הקדושה הנשפעת בו. בזה יום השבת מתקדש שבא עד תכלית קדושתו. אבל כשאין אדם מוכן לקבל הרי הוא כמי שאינו. מאחר שאין הקדושה מתגלית בלבנות בני אדם וכל קדושתו הוא שישגו בני אדם בו מדריגת הקדושה. ועל כן במה שהאדם מכין עצמו לקבל הקדושה. בזה הוא מקדש את יום השבת...

...ועל כן מצרכי בית שמאי (ביצה טז). מחד בשבא לשבת שיזכרנו כל ימי השבוע. כי קדושת השבת נמשכת כפי הכנת הקדושה בכל ימי החול כולם. ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום שאינו צריך לזכור השבת רק שיראה כל יום ביומו להיות כל מעשיו לשם שמים. וברכת ה' חופף עליו בכל יום. וממילא כפי עבודתו להשם יתברך בימי החול כן יהיה כלי מוכן לקבל קדושת השבת בשבת:

הראשונים דנו כיצד לנהוג הלכה למעשה במחלוקת בית שמאי ובית הלל. נראה שזו מחלוקת רש"י ורמב"ן:

וכתב רש"י בפירוש זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת. וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא (כאן) כר, רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מתקינן לשבת. אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא (ביצה טז) אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח כ) ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים בחד בשב"ך לשבתך, וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו:

ובמכילתא אחרת (מכילתא דרשב"י) שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא, שמירה משתבא, ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו, לקח חפץ טוב אומר זה לשבת, כלי חדש אומר זה לשבת אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים. והלכה היא כדברי ב"ה:

בטחון ואינו רוצה ללות מן אחרים, אחר שאין לו משלו, באומרו הלא אמרו רז"ל עשה שבתך חול וכו' (שבת ק"ח). אז אחר שתופס דיעה זו, כך הוא האמתי לפי בחינתו והבן, ודפח"ח (=ודברי פי חכם חן).

החסידות אינה מוותרת על האפשרות לסמוך על הקב"ה מכל וכל, בעת הדחק. הניחול התקציבי האחראי של הראשונים ראוי למי שחי את חייו בדרך הזאת. אולם מי שרוצה ויכול לבטוח בה' לגמרי, רשאי ללוות על חשבוננו של 'בעל הבית', ולקוות שהקדוש-ברוך-הוא יפרע.²²

ו. הלל ושמאי

בפרק הבא של הסוגיה נחלקים הלל ושמאי באופן ההכנות לשבת במהלך השבוע: תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן, מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר: 'ברוך ה' יום יום'.²³ תניא נמי הכי: בית שמאי אומרים מחד שביך לשבתך ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום.

לפי שיטתו של שמאי הזקן, אין ערך עצמי לעשיית החולין בימי השבוע, ולפיכך, כבר מתחילת השבוע הוא עסוק בהצטיידות לשבת. ובכך מקדש את כל קניות השבוע שלו. לעומת זאת, הלל הזקן ששיטתו היא לקדש את החולין, אינו מקבל את הגישה הזאת, ולדעתו 'כל מעשיך יהיו לשם שמים', לכן בכל יום ויום ניתן לקדש את מעשי החול, ואין צורך ליחד הכל לשבת. לפי שיטתו של שמאי הזקן, גם בשבוע שבו חל יום טוב בסופו, כבר הוחל בהכנות לשבת מראשיתו, אם כי ההכנות מתערבות – לשבת וליום טוב. אבל לפי שיטתו של הלל, כל יום מכין את קדושת עצמו, ובודאי גם יום טוב, ואם כן – מגיעים בשבוע שכזה לערב שבת מבלי הכנה מספקת, ולפיכך נחוצה הוראה מיוחדת להתחיל בהכנות לשבת כבר מערב יום טוב – וערוב תבשילין מאפשר להמשיך לעסוק בהכנת השבת גם ביום טוב עצמו. אמנם, גם לשיטת בית שמאי יש חשיבות מיוחדת להכנות ביום הששי עצמו, ולכן גם הם מצריכים עירוב תבשילין ואפשרות להכנת השבת גם ביום ששי.

²² ר' פנחס מקוריין בשם ר' וולף קיצס: בשם ר' זאב קיצסס ביאר הוא ז"ל דהמשכון הוא השבת בעצמו שהרי הלווה הוא על השבת א"כ כשיש לו שבת בביתו הוא המשכון שיכול ללות עליו כו' והבן: ספר אמרי פנחס - שער ב - לקוטי ש"ס ומדרשים, אות מט.

²³ תהלים סח

שייף ליה משחא ומלי ליה כוחלא. והאידינא דחיישין לכשפים מאי? אמר רב פפא: שייף ליה מאותו המין.

ראית השבת כמתנה טובה שנתן הקדוש-ברוך-הוא לעם ישראל אף היא חלק בלתי נפרד מן הסוגיה, ואינה דרשה בעלמא לכבוד שבת.

הגמרא משלבת בין מספר עניינים. האחד – המתנה ששבת שמה. שני – המתנה שקיבל משה, קרינת עור פניו. שלישי – החובה להודיע לאמו של תינוק כאשר נותנים לו 'פת' במתנה.

השילוב בין שלשה העניינים הללו נראה במבט ראשון כדיון מוסרי בחובה להודיע על מתנה. אולם יש ביניהן קשרים סמויים משמעותיים נוספים.

הדרך לסמן את המתנה שניתנת לתינוק היא על ידי צביעת פניו. והיא גם התופעה שהתרחשה למשה רבנו ולימדה את העם על המעלה המיוחדת שקיבל משה מאת הקדוש ברוך הוא – קרינת הפנים היא סימן למעלה הנבואית שמששה רבנו זכה בה. ההשוואה של הפת וצבעי הפנים של הקטן, למתנה הרוחנית של משה רבנו וקרינת אור פניו, מלמדת שיש קשר פנימי גם בין הפת לבין הרוח הנבואית של משה רבנו. הקשר ביניהם בא לידי ביטוי במתנה השלישית שבסוגיה – השבת. המתנה הזאת היא מתנה שיש בה שילוב של השגב הרוחני של משה רבנו עם ההיבט החומרי הפשוט של הפת – סעודת השבת. הדברים מתבארים יותר בהמשך הסוגיה.

ח. בצנעה ובפרהסיה

גם הקטע הבא עוסק בנושא ה'מתנה טובה' ובאופן נתינתה של השבת לבני ישראל:

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל מצוה שנתן להם הקדוש ברוך הוא לישראל נתן להם בפרהסיה חוץ משבת שנתן להם בצנעה, שנאמר: 'ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם'.²⁷

אי הכי לא לענשו נכרים עלה? שבת אודועי אודעינהו מתן שכרה לא אודעינהו.

ואי בעית אימא מתן שכרה נמי אודעינהו נשמה יתירה לא אודעינהו.

דאמר רבי שמעון בן לקיש: נשמה יתירה נתן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו. שנאמר: 'שבת וינפש'²⁸ כיון ששבת ווי אבדה נפש.

מפרשי רש"י מציעים דרכים שונות ליישב מדוע כתב דבריו שלא כהלכה.

הרא"ם סבור שרש"י התייחס רק ל'חפצים' שבהם מודים בית הלל לבית שמאי, ורק בדברי מאכל יש לנהוג כבית הלל. המהרש"ל הסביר שאין לראות זאת כלל כמחלוקת להלכה, גם הלל מסכים שסתם בני אדם צריכים לנהוג כבית שמאי, והוא בלבד 'דרך אחרת היתה לו' כי היה במדרגה נעלה ש'כל מעשיו היו לשם שמים'.²⁴

אפשר להפוך את הדיון הזה לחקירה הלכתית מעשית: מה יהיה הדין אם אדם מוצא בשוק פרי חדש שיש לברך עליו שהחינו, באמצע השבוע? האם ישמרנו לשבת או יאכלנו בו ביום?

לפי המהר"ל בגור-אריה, כוונת רש"י היא לשמור חפץ או מאכל לשבת כאשר אין לו בו צורך ליום החול, אבל אם נזדמן לו צורך ביום החול, עליו לנהוג כבית הלל.

נראה, שהמנהג השכיח הוא שילוב של שתי הדעות. מצד אחד, שומרים מאכלים משובחים, פרי חדש או בגדים חדשים, לשבת. אבל אם יש ענין וצורך לחדש ולהשתמש במהלך השבוע, אפשר להטעין בערך של קדושה והכרת הטוב לקב"ה גם בימות החול.²⁵

ז. מתנה טובה

החלק הבא של הסוגיה דן בנתינת מתנה. במוקד עומדת ה'מתנה טובה' שנתן הקב"ה לישראל, שבת שמה.

אמר רבי חמא ברבי חנינא: הנותן מתנה לחברו אין צריך להודיעו. שנאמר: 'ומשה לא ידע כי קרן עור פניו'. מיתבי: 'לדעת כי אני ה' מקדשכם',²⁶ אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיע אותם מכאן. אמר רבן שמעון בן גמליאל הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו! לא קשיא הא במתנה דעבידא לאגלויי הא במתנה דלא עבידא לאגלויי. שבת נמי מתנה דעבידא לאגלויי? מתן שכרה לא עבידא לאגלויי.

אמר מר: מכאן אמר רבן שמעון בן גמליאל הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו. מאי עביד ליה?

²⁴ מובא בשפתי חכמים על הפסוק 'זכור את יום השבת לקדשו'. לדיון מקיף ועתייר מקורות בנושא עי' בשו"ת עטרת פז, חלק ראשון כרך א' או"ח סימן ו'.

²⁵ הלל הזקן עצמו, אפילו כשהלך לבית המרחץ הכריז שהוא הולך לקיים מצוה – לרחוץ איקונין של מלך. זו שאיפה רוחנית גדולה, שלא כל אדם יכול לעמוד בה. כמוכן, מדובר בתודעה אמיתית וכן ולא בהצהרות חיצוניות מזויפות וטקסיות.

²⁶ שמות לא

²⁷ שמות לא

²⁸ שמות לא

רש"י, ביצה טז
א' ד"ה נשמה
יתירה

נשמה יתירה - רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו.³⁰

רבנו חננאל מדגיש את הצורך בנשמה יתירה כדי שיהיה לו כוח לאכול ולשתות:

ראבי"ה ח"ג -
הלכות תענית
סימן תתס

ופירש רבינו חננאל התם נשמה יתירה ניתנה לאדם בשבת לאכול ולשמוח ולהתענג כגבור בשתית יין ואם אין בו כח גדול אין בו יכולת לשתות ובמוצאי שבת ניטלה הימנו ונשתייר תשוי כח.

בספרי דבי רש"י מבארים שהשבת נותנת באדם נשמה יתירה על ידי העונג של האכילה, השתיה והמנוחה. ואת האבדן המצער הזה במוצאי שבת מנסים להפיג במקצת על ידי הרחת הבשמים:

ספר
הפרוס מרש"י
דף כ עמוד א

ומה טעם אנו מברכין על הבשמים בברכת הבדלה? מפני שהשבת נותנת נשמה יתירה באדם והוא שמרה מתוך שאכל ונתענג ונח ושקט וכשהוא מבדיל כל אלו ממנו וניטלה ממנו נשמה יתירה שבאדם. והנה הוא במחשבה יתירה מעתה, ובטורח ובעסק ונפשו אינה שמחה כאשר בתחלה.

ועל כן תיקנו בשעת הבדלה המבדיל להריח בבשמים ותחיה הנשמה הנותרת ותשמח ותריח בריח טוב. ובכך הוא מפיג צערו ולא יתעכב אל לבו בזכרו את ששת ימי המעשה. וכ"ז תקנו כדי שיהי' זכרון שבת בלבו ויהיה שמח אף ביציאתו.

וכעין זה מפרש גם האבודרהם:

ספר אבודרהם
סדר מוצאי
שבת

ו"מ נשמה יתירה היא המנוחה והעונג שהנפש מוצאה בשבת כאלו היא נשמה יתירה וכשנכנס לימי הטורח והענוי כאלו אבדה ממנו נשמה יתירה ונחלש.

התורת חיים, מראשוני האחרונים, כבר נוקט בפירושו בהסבר 'רוחני' לנשמה היתירה.

תורת חיים
מסכת סנהדרין
דף צט עמוד א

וכיון דשבת ועולם הבא זה לעומת זה הן נראה כי זהו סוד נשמה יתירה דשבת שבכל ע"ש בשעת קידוש היום מקבלת הנשמה יתרון מאור העליון שהוא סוד עולם הבא ע"י השפע היורד מעולם העליון לתחתון בשעת קידוש היום כידוע וזה טעם קבלת שבת מלכתא ובזמן חכמי הש"ס היו יוצאים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת כלה מלכתא נראה שהיו יוצאים לקראת שפע שבת העליון לקבלו והוא הוא נשמה יתירה ועליו אמרו שבת אחד מששים בעולם הבא כי השפע היורד מעולם העליון דבר מועט הוא ובטיל לגביה כדבר הבטל בששים וכיון דבמוצאי שבת חוזר יתרון הנשמה למקומו כמו שאמר וינפש וי אבדה נפש וע"כ כן

השבת, אותה מתנה טובה, ניתנה לישראל בצנעה, 'ביני וביני בני ישראל'. הגויים, אינם חלק ממנה. כידוע, גוי ששבת חייב מיתה. אולם אם כן, מדוע נענשים הנכרים על אי-קיומה של השבת? מסתבר שיש בשבת שני חלקים, הנגלה והנסתר. המתנה הגלויה של השבת, יום מנוחה ושמחה, מוכנת גם לנכרים והם אכן אימצו אותה מעם ישראל. רעיון השבתון השבועי התקבל על כל האומות שינקו בעקיפין מתורת ישראל: העולם הנוצרי והעולם המוסלמי, והרעיון הפך להיות נחלת כלל העולם התרבותי המודרני.²⁹

אולם יש בשבת גם פן נסתר, שלא ניתן לגויים כלל, והוא 'מתן שכרה'. שכרה המיוחד של השבת. סביר להניח, שאין מדובר בשכר מצוה רגיל, הלא זה קיים בכל מצוה ומצוה ושבת אין בה ייחוד על פני מצוות אחרות. ודאי הכוונה היא לשכר ייחודי שיש בשבת והוא ה'מתנה טובה' – העושר הפנימי הרוחני שהשבת מקנה לשומריה.

בנוסף ובמקביל – גם ה'נשמה היתרה' היא מן המתנות של השבת הניתנות בצנעה ומיוחדות רק לאדם מישראל.

עם זאת נראה, שהמתנה הצנועה הזאת היא 'מילתא דעבידא לאגלויי', לכל הפחות למי שיש לו עיניים לראות. פניו של אדם מישראל קורנות אחרת בשבת: 'וכלהון מתעטרין בנשמתין חדתיין' – 'ואנפיה נהירין בנהירו עילאה'. הרעיון הקבלי הזה המופיע בספר הזוהר ונאמר בקהילות החסידים עם כניסת שבת, מופיע גם בספרות ובשירה וגם בפולקלור היהודי בכל הדורות. פניו של יהודי מאירות בכניסת השבת, והוא דומה במעט לתינוק שסימנו לו את קבלת הפת, ולמשה רבנו שפניו קורנות ממעלתו הרוחנית.

ט. נשמה יתירה

כדי לקשור את החלק האחרון של הסוגיה לחלקיה הראשונים, חשוב לשוב ולהדגיש שהמוקד של הדיון בסוגיה אינו הממד הרוחני של השבת אלא דווקא הפן הגשמי שלה שמתקדש בקדושתה. הלל ושמאי עוסקים בבשר ובהמות כשהם מתכוונים לשבת. 'לון עלי ואני פורע' - מזונות לשבת וליום טוב. ואף ה'נשמה היתירה' לדעתם של רוב הראשונים – עניינה ביכולת להכיל דווקא את הפן החמרי של השבת!

כך מפורש בדברי רש"י

²⁹ בניגוד לביקורת היוונית והרומית על היהודים שמבטלים ימיהם בשה"י פה"י. (שבת היום פסח היום). הביקורת הזאת נזכרת במדרשים, אבל ידועה גם מן הספרות ההלינסטית הרומית.

³⁰ וע"י גם בתענית כו ב', בהסבר הפטור של אנשי מעמד מלהתענות ביום ראשון, כדי שהמעבר משבת ליום ראשון לא יהיה חריף מדי.

הנשמה חלושה לכך מברכין אז על הבשמים להשיב נפש שאין הנשמה נהנית אלא מן הריח.

בשונה מן המחברים הראשונים שצוטטו לפניו, מפרש התורת-חיים³¹ את הנשמה היתירה כשפע רוחני היורד לעולם עם כניסת השבת, מעולם העליון, מבחינת גן-עדן. עדיין יתכן לומר שגם הוא מודה, שהאופן שבו בא השפע הזה לידי ביטוי בחייו של אדם בעולם הזה הוא ביכלתו להטעין בקדושה את המעשה החמרי, האכילה והשתיה. אולם הדברים אינם מפורשים בדבריו, ובודאי שמחברים אחרים, מקובלים וחסידים, הרבו לעסוק בצדדים הרוחניים בפני עצמם, מבלי להתייחס לביטוי החמרי שלהם בסעודות השבת.

י. לסיכום

יש לקרוא את הסוגיה האגדית כהשלמה של הסוגיה ההלכתית, וכציר משמעותי מאד בהבנת עניינו של יום טוב בכלל. באשר היא הסוגיה האגדית הארוכה והשלמה ביותר בכל מסכת ביצה. הגמרא מעצימה את הערך של שבת ויום טוב כגורם חשוב ביותר בהפיכת עולמו החמרי של האדם לעולם של קדושה. דווקא דרך הטיפול בחומר לשם שמים, ולא על ידי המלטות ממנו לעולם של פרישות ותעניות.³² אפילו שמאי הזקן, בית שמאי ורבי אליעזר, אינם מבטלים לגמרי את האפשרות של קידוש החומר, גם אם הם ממעטים בהם יותר מהלל הזקן, בית הלל ורבי יהושע בן חנניה. ניתן לקדש את העולם הזה, וזו שליחותו של האדם. ההכנה לקראת שבת ויום טוב לא נועדה רק לכך שהשבת עצמה תתקדש, שהיום טוב יהיה לשמחה, והאדם יתענג בהם על ה'. מעבר לכך, השבת והיום טוב מקרינים על ימות החול כולם – הן בעצם קיומם במהלך השבוע והשנה, כאדר הנטוע בשדהו של אדם, והן בכך שהם מחייבים הכנה מתמדת לקראתם. זוהי המתנה הטובה והסודית שהעניק הקדוש-ברוך-הוא לעם ישראל. מאור הפנים הקורן מן השבת והחג אל כל מעשיו של האדם. עשיר כעני, בעל נכסים כנוזקק להלוואות כדי לקיים סעודת שבת. כולם יחד שותפים למפעל של קידוש שם שמים בעולם.

³¹ ר' אברהם חיים שור, פולין, המאה ה-16

³² ועי' עוד על כך ב'אהלי יעקב' מהוסיאטין לפרשת קדושים, ובספרי 'במלכות הקדושה' שער 'ובקרב קדושים תהלל'.